

Vergaderjaar 2020–2021

21 501-30

Raad voor Concurrentievermogen

Nr. 511

VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

Vastgesteld 19 november 2020

De vaste commissie voor Economische Zaken en Klimaat heeft een aantal vragen en opmerkingen aan de Staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat voorgelegd over de geannoteerde agenda van de Raad voor Concurrentievermogen over de geannoteerde agenda videoconferentie Raad voor Concurrentievermogen 19 en 20 november 2020, het verslag informele videoconferentie Raad voor Concurrentievermogen 18 september 2020 (Kamerstuk 21 501-30, nr. 504), de antwoorden op vragen commissie over o.a. de geannoteerde agenda Raad voor Concurrentievermogen 18 september 2020 (Kamerstuk 21 501-30, nr. 499), het verslag High Level videoconferentie over toerisme op 28 september 2020 (Kamerstuk 21 501-30, nr. 507), de antwoorden op vragen commissie over de geannoteerde agenda videoconferentie Raad voor Toerisme van 28 september 2020 (Kamerstuk 21 501-30, nr. 503), de antwoorden op vragen commissie over de kabinetsappreciatie Witboek buitenlandse subsidies op de interne markt (Kamerstuk 22 112, nr. 2941), de videoconferentie informele Raad voor Concurrentievermogen op 23 oktober 2020 (Kamerstuk 21 501-30, nr. 506), het fiche: Mededeling Kritieke Grondstoffen (Kamerstuk 22 112, nr. 2936), de definitieve kabinetsappreciatie Witboek buitenlandse subsidies op de interne markt (Kamerstuk 22 112, nr. 2917) en het verslag Raad voor Concurrentievermogen van 23 oktober 2020.

De vragen en opmerkingen zijn op 12 november 2020 aan de Staatssecretaris van Economische Zaken en Klimaat voorgelegd. Bij brief van 17 november 2020 zijn de vragen beantwoord.

De voorzitter van de commissie,
Renkema

De adjunct-griffier van de commissie,
Van Tilburg

Vragen en antwoorden

Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie

De leden van de VVD-fractie lezen in de geannoteerde agenda over de doelstelling van de Europese Unie (EU) voor het bereiken van strategische autonomie. Hierbij wordt het diversifiëren van productie- en toeleveringsketens genoemd, net als het stimuleren van investeringen in de productie in Europa en het bevorderen van samenwerking tussen lidstaten. Hoe staat de Staatssecretaris tegenover deze doelstelling? Is deze doelstelling realistisch? Welke stappen worden er nu al gezet om deze doelstelling te realiseren en welke zitten er nog in de pijplijn? Wat is de Nederlandse inzet op deze doelstelling?

Voor het kabinet is strategische autonomie geen doel op zich, maar een wijze waarop een weerbare EU vormgegeven wordt die in staat is om haar eigen publieke belangen, inclusief de beschikbaarheid van essentiële goederen en diensten, te borgen. Hierbij moeten de voordelen van een open economie en de nauwe verbondenheid van Nederland met de wereldmarkten niet uit het oog worden verloren. Ook moet worden beseft dat autonomie op deelgebieden slechts één van de middelen is waarmee publieke belangen kunnen worden geborgd en strategische afhankelijkheden kunnen worden voorkomen – net zoals dat geldt voor bijvoorbeeld openheid, diversificatie van handelspartners, een concurrerende, eerlijke, duurzame en goed functionerende interne markt, sterke mededingingskaders, screening van *foreign direct investment* (FDI) en investeringen in infrastructuur, onderzoek, innovatie en onderwijs.

Toch kan het op specifieke deelterreinen mogelijk zijn dat een vergrote mate van autonomie wenselijk is. Hierbij moet een goede afweging gemaakt worden tussen de kosten en opbrengsten van extra autonomie. Om dit te bereiken zet het kabinet zich in om met Europese partners strategische afhankelijkheden in kaart te brengen, en zo nodig op passende wijze te reduceren. Dit kan, afhankelijk van de specifieke omstandigheden, bijvoorbeeld door het aanleggen van voorraden, het diversifiëren van waardeketens, of het investeren in industriële en technologische capaciteiten. Het bundelen van Europese middelen en kennis is hierbij van belang. In dit kader heeft het kabinet in de «Visie op de toekomst van de industrie in Nederland»¹ opgeroepen om meer Europees te gaan samenwerken op het gebied van innovatie, onder andere via industriële allianties.

De leden van de VVD-fractie lezen over de «call-to-action», waarin een oproep wordt gedaan voor het meer beschikbaar maken van financiering voor Europese innovatie groeibedrijven. Deze leden vragen of er een overzicht is van EU-lidstaten en -instituties en hoe zij (voornemens zijn om te) voldoen aan deze oproep.

Deze *call-to-action* wordt gedaan namens het SME Envoy Network. Het SME Envoy Network heeft als collectief ingestemd met deze *call-to-action*. In deze *call-to-action* wordt een oproep gedaan aan de Europese investeringsvehikels (Europese Investeringsbank (EIB) en het Europees Investeringsfonds (EIF), in samenwerking met EU-lidstaten, maar ook *National Promotional Banks and Institutions* (NPBIs), institutionele investeerders en private investeerders, om de krachten te bundelen en middelen uit de huidige instrumenten en instrumenten die in de pijplijn zitten aan te wenden om op die manier voldoende financiering voor scale-ups te bewerkstelligen. Het is vervolgens aan de EU-lidstaten, de

¹ Kamerstuk 29 826, nr. 124.

Europese investeringsvehikels, maar ook aan de andere partijen, om door middel van verscheidene acties de *call-to-action* ter harte te nemen. Nederland zet in lijn met de *call-to-action* een eerste stap met de aankondig van het *Dutch Future Fund* (DFF). Het DFF is recent gelanceerd en staat bij het Europees Investeringsfonds EIF al open voor aanvragen van venture and growth capital fondsen. Het DFF maakt meer kapitaal vrij voor innovatieve scale-ups. De opzet van een deeptechfonds wordt momenteel verkend en uitgewerkt, het streven is gericht om een dergelijk fonds in het voorjaar van 2021 operationeel te laten zijn.²

Kan de Staatssecretaris een gerangschikt overzicht geven van welke lidstaten het meeste uitgeven aan innovatieve groeibedrijven? Hoe doet Nederland het volgens de Staatssecretaris op dit gebied?

Het European Innovation scoreboard 2020³ geeft een goed overzicht van de prestaties van EU-lidstaten ten aanzien van hun innovatiesystemen. Het niveau van overheidsinvesteringen in R&D, het niveau van venture capital uitgaven en bedrijfsinvesteringen die ten goede komen aan innovatie zijn hierin meegenomen. In de ranking scoort Nederland vierde. Op de onderdelen van «R&D-expenditure in the business sector» scoort Nederland rond het Europese gemiddelde. Nederland scoort wel bovengemiddeld op het onderdeel «venture capital expenditures». Nederland doet het goed op het gebied van innovatie en innovatieve groeibedrijven. Nederlands staat vierde wereldwijd in de WEF Global Competitiveness Index⁴ en vierde in het European Innovation Scoreboard. Daarnaast is het Nederlandse startup ecosysteem sterk gestegen in Genome Startup Ecosystem ranking⁵, en is het nu het twaalfde ecosysteem wereldwijd en het derde ecosysteem in Europa.

Deze leden lezen dat in lijn met deze oproep onlangs het Dutch Future Fund is opgericht. Hoeveel kapitaal beschikt dit fonds? Hoeveel bedrijven gaan hier naar schatting gebruik van kunnen maken? Hoe maken zij hier aanspraak op? Deze leden zijn blij om te lezen dat er ook aandacht komt voor hulp aan start- en scale-ups met het Deeptech fonds.

Het *Dutch Future Fund* (DFF) krijgt een omvang van € 300 miljoen en gaat investeren in «venture and growth capital» fondsen. Naar schatting zullen hier zo'n 15–20 fondsinvesteringen mee worden gedaan. Omdat ook private investeerders als co-financiers worden aangesloten, is de verwachting van het Europees Investeringsfonds EIF dat hiermee circa € 1,5 miljard aan risicokapitaal voor innovatieve mkb'ers wordt gemobiliseerd. De venture and growth capital fondsen investeren vervolgens in deze bedrijven. Het hangt van de specifieke fondsstrategie en -criteria af hoe veel bedrijven zij hiermee financieren, maar typisch worden vanuit één fonds circa tien investeringen gedaan waarmee honderd tot tweehonderd bedrijven geholpen worden.

De leden van de VVD-fractie lezen dat er een beleidsdebat zal plaatsvinden op het gebied van ruimtevaart. Deze leden zijn blij om te lezen dat Europa een sterkere rol wil aannemen in de mondiale ruimtevaarteconomie. Zij lezen dat de Staatssecretaris aangeeft dat er binnen de EU concrete stappen kunnen worden gezet op het gebied van technologieontwikkeling. Op welke stappen doelt de Staatssecretaris? Zal de Staatssecretaris hiervoor tijdens dit beleidsdebat meer aandacht vragen? Wat vindt de

² Zie voor beide fondsen Kabinetsstrategie «Versterken van onderzoeks- en innovatie-ecosystemen».

³ <https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/innovation/scoreboards>.

⁴ http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

⁵ <https://startupgenome.com/report/gser2020>.

Staatssecretaris van de technologieontwikkeling in Nederland? Is de Staatssecretaris van mening dat hier nog concrete stappen te zetten zijn? Zo ja, welke? Hoe zet de Staatssecretaris zich in om deze stappen te realiseren? Zo nee, waarom niet?

Met het oog op het borgen van duurzame en veilige ruimtevaart, zal Nederland in haar interventie aangeven verheugd te zijn dat er een Europese dialoog zal worden gestart over verkeersmanagement in de ruimte (*Space Traffic Management*). Daarbij streeft Nederland op dit gebied uiteindelijk naar een internationaal juridisch kader in VN-verband, hoewel dit nog de nodige jaren zal vergen.

Maar naast het overleg over het internationale juridische kader, kunnen ook andere stappen worden gezet om ruimtevaart duurzamer en veiliger te maken. Daarbij hoort technologieontwikkeling, bijvoorbeeld om satellieten robuuster te maken (om voortijdige uitval te voorkomen), ruimteobjecten scherper te kunnen observeren om botsingen te voorkomen (*space situational awareness*), satellieten gecontroleerd terug naar de Aarde te brengen en ruimtepuin te verwijderen. Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen zijn actief op deze terreinen en participeren in technologieprogramma's van de EU en de *European Space Agency* ESA. Zo kunnen Nederlands bedrijven en kennisinstellingen reeds participeren in ESA-programma's waarin Nederland tijdens de Ministeriële ESA-Conferentie in 2019 heeft ingeschreven, zoals het ruimteveiligheidsprogramma en de technologieprogramma's⁶.

Nederland zal niet alleen bevorderen dat Europese technologieprogramma's voor dit doel kunnen blijven worden gebruikt, maar ook dat Nederlandse organisaties voldoende mogelijkheden krijgen om in deze programma's te participeren. Om de slaagkans van Nederlandse partijen in EU-programma's op het gebied van onderzoek en ontwikkeling (Horizon Europe) en defensiesamenwerking (Europees Defensiefonds) te verhogen, heeft het kabinet recent € 255 miljoen voor cofinanciering uitgetrokken. Daarnaast ondersteunen *Netherlands Space Office* (NSO) en de RVO bedrijven en kennisinstellingen in de ruimtevaartsector die een beroep op deze fondsen willen doen.

In mijn recente brief over de brede toegevoegde waarde van ruimtevaart⁷ ga ik, in lijn met de motie van het lid Amhaouch c.s., over scenario's om de Nederlandse ruimtevaartambities beter vorm te geven⁸ nader in op scenario's die aansluiten bij nog niet gerealiseerde kansen voor de ruimtevaartsector. Daarbij is technologieontwikkeling een belangrijk speerpunt, niet alleen voor veiligheid in de ruimte (Scenario 3: Toegang tot de ruimte), maar ook voor aardobservatie (Scenario 1), optische satellietcommunicatie (Scenario 3) en wetenschappelijke instrumentontwikkeling (Scenario 4: astronomische ruimtemissies).

De leden van de VVD-fractie lezen dat Nederland ervoor zal pleiten dat Europa zoveel mogelijk eensgezind optreedt in mondiale fora. Gebeurt dit nu nog niet?

Bij de voorbereiding van de interventies in het Verenigde Naties-comité voor het vreedzaam gebruik van de ruimte wisselen de lidstaten van de EU en de ESA doorgaans hun standpunten uit, hetgeen overigens niet betekent dat deze lidstaten in alle gevallen inhoudelijk dezelfde inbreng leveren.

Deze leden lezen dat er na de Raad voor Concurrentievermogen een European Space Agency (ESA)-EU Ruimteraad zal plaatsvinden waarin zal

⁶ Kamerstuk 24 446, nr. 70.

⁷ Van 10 november 2020.

⁸ Kamerstuk 24 446, nr. 67.

worden gesproken over de raadsconclusies. Deze conclusies gaan onder andere in op het herstel van de sector van de COVID-19 crisis. Is er zicht op hoeveel deze sector heeft geleden van de crisis? Kan de Staatssecretaris hierbij ook ingaan op de situatie van de sector in Nederland?

Voor de internationaal georiënteerde Nederlandse ruimtevaartsector heeft COVID-19 gezorgd voor economische tegenwind. Vooral de wereldwijde reisbelemmeringen zorgden voor vertragingen en kostenstijgingen bij het voorbereiden van lanceringen en nieuwe opdrachten. Daarbij kwam dat lanceerinrichtingen (zoals de lanceerinrichting van ESA in Frans-Guyana) en testfaciliteiten (zoals ESTEC in Noordwijk) in het voorjaar 2020 tijdelijk (soms gedeeltelijk) moesten sluiten. Er was ook sprake van vraaguitval in met name de commerciële ruimtevaartsector, die qua dienstverlening sterk afhankelijk is van vraag uit de luchtvaart en de cruisevaart. Ondanks deze tegenwind bestaat de indruk dat de Nederlandse ruimtevaartsector zich relatief goed staande houdt. Zo kunnen de meeste ruimtevaartbedrijven en kennisinstellingen nog voort met lopende opdrachten, met een voor de ruimtevaart gebruikelijke relatief lange looptijd). Daarnaast zorgen publieke opdrachtgevers zoals ESA en de EU voor een relatief stabiele opdrachtenstroom, waarbij ESA en NSO bovendien maatregelen namen om de gevolgen van COVID-19 te verminderen, zoals snelle en ruime bevoorschotting en versnelde aanbesteding- en gunningsprocedures. Daarnaast hebben de ruimtevaartbedrijven gebruik kunnen maken van het generieke crisis- en herstel-pakket.

Nederland zal tijdens de Ruimtevaartraad pleiten voor terughoudendheid bij het entameren van specifieke sectorale maatregelen voor de ruimtevaartsector op Europees niveau. De sector zal zich kunnen herstellen door de voortvarende uitvoering van de ruimtevaartprogramma's waarover reeds besluiten genomen zijn, zoals over de ruimtevaartprogramma's van de EU en de ESA, die veelal een lange looptijd hebben. Daarnaast kan de ruimtevaartsector gebruik maken van Europese en nationale onderzoeks- en innovatieprogramma's, zoals Horizon Europe, het Europees Defensie Fonds, de ESA-technologieprogramma's en de nationale *Small Business Innovation Research* regeling SBIR's en wetenschappelijke programma's. Ondanks dit relatief gunstige beeld in vergelijking met andere sectoren, kan niet worden uitgesloten dat individuele bedrijven alsnog in zwaar weer geraten. Het NSO houdt daarom nauwlettend de vinger aan de pols, ook met het oog op gaten die hierdoor in Europese toeleverketens kunnen ontstaan.

De leden van de VVD-fractie lezen in de beantwoording van de vragen in het verslag van een schriftelijk overleg 28 september 2020 dat de Staatssecretaris aangeeft in gesprek te zijn met de taskforce gastvrijheidssector. Wanneer kunnen deze leden de uitkomst van dit overleg verwachten?

De Taskforce Gastvrijheidseconomie is ingesteld om de samenwerking tussen de verschillende partijen te versterken. De Taskforce benoemt gezamenlijke doelen en laat concrete acties in samenwerking uitvoeren. Op dit moment werken partijen aan een actualisering van de actieagenda. Na het volgende bestuurlijke overleg van de Taskforce in januari zal ik, zoals toegezegd in het VAO Toerisme op 29 oktober, uw Kamer informeren over de agenda en de acties die gezamenlijk worden opgepakt.

De leden van de VVD- fractie lezen in het verslag van de High Level videoconferentie over toerisme op 28 september 2020 dat commissaris Breton vier aspecten benadrukte die voor hem belangrijk zijn, namelijk tijdelijke financiële noodplannen zowel op EU als nationaal niveau, staatssteun, betere coördinatie, bijvoorbeeld door actuele reisinformatie

op de Reopen-EU website en de inzet van het Recovery and Resilience Fund (RRF) en Meerjarig Financieel Kader (MFK) om de toerismesector weerbaar, duurzaam en digitaal te maken. Deze leden vragen zich af hoe de Staatssecretaris denkt over deze vier aspecten. Zou zij deze beantwoording per aspect kunnen doen?

Het kabinet onderschrijft het belang van financiële steunmaatregelen en heeft vanaf het begin van de crisis gekozen voor een stevig pakket van generieke maatregelen die mee ademen met de ernst van de situatie en het omzetverlies van ondernemingen. Ook de toeristische sector maakt van deze maatregelen gebruik. In het derde steunpakket heeft het kabinet wederom geld beschikbaar gesteld voor ondernemers en ook aangegeven de Tegemoetkoming Vaste Lasten (TVL) te verbreden. Daarnaast is er specifiek voor de horeca extra geld beschikbaar gesteld omdat deze sector door de recente maatregelen een onevenredig harde klap heeft gekregen. Ook de Europese Commissie erkent dat tijdelijke steunmaatregelen voor ondernemingen in sectoren die door de crisis geraakt worden nodig zijn en heeft hiertoe ook mogelijkheden geboden in de EU-staatssteunregels, mede met het oog om ondernemingen in de toeristische sector te helpen. Het kabinet is voorstander van coördinatie van maatregelen omtrent reizen in EU-verband, zoals reisadviezen, en heeft dit steeds bij relevante gelegenheden opgebracht. Zoals eerder aangegeven bij Kamervragen over de geannoteerde agenda van de Toerismeraad op 28 september.⁹ Ook is het kabinet voorstander van een gemeenschappelijk Europees afwegingskader voor het identificeren van risicogebieden in de EU, met afgestemde indicatoren en signaalwaarden. Dit zou bij voorkeur ook moeten leiden tot in EU-verband afgestemde maatregelen, zoals nationale reisadviezen. Een gemeenschappelijk afwegingskader ondersteunt onderlinge communicatie, ook naar burgers en bedrijven, zowel pan-Europees als regionaal. Nederland is voorstander van een gecoördineerde aanpak vanuit het belang om het vrije verkeer – waar de volksgezondheidssituatie dit toestaat – zo min mogelijk te hinderen, zodat burgers en bedrijven zo min mogelijk worden belemmerd in hun vrijheden en daarmee de economie en interne markt zo min mogelijk worden geschaad. Er moet echter wel ruimte blijven om nationaal een afweging te kunnen blijven maken, ook voor de reisadviezen, waarbij bijvoorbeeld de epidemiologische situatie, sociale acceptatie van maatregelen en testcapaciteit mee kunnen wegen.

Er zijn meerdere Europese middelen waar bedrijven in de toerismesector gebruik van kunnen maken. Allereerst kunnen middelen uit het garantiefonds van de EIB worden ingezet voor garantie-instrumenten, kredietlijnen, overbruggingskredieten en werkkapitaal aan het MKB. Het kabinet zet deze middelen in via generieke regelingen zoals de BMKB en GO garantieregelingen waar deze sector ook al gebruik van maakt. Daarnaast kan het MKB gebruik maken van financiering uit het Europees Fonds voor Concurrentievermogen van het MKB (COSME). Binnen het huidige Meerjarig Financieel Kader (MFK) is vanuit COSME een budget van 1,4 miljard EUR beschikbaar voor het verbeteren van toegang tot financiering voor het MKB. Het beheer, waaronder het stellen van voorwaarden, van dit instrument ligt in handen van Qredits en Beequip. Wat betreft de inzet van de *Recovery and Resilience Facility* (RRF) buigt het kabinet zich op dit moment over het proces voor het opstellen en indienen van een Nederlands *Recovery and Resilience Plan* (RRP). Het kabinet zal uw Kamer voor aanvang van het kerstreces hierover informeren middels een Kamerbrief.

⁹ Kamerstuk 21 501-30, nr. 501.

Vragen en opmerkingen van de leden van de CDA-fractie

De leden van de CDA-fractie hebben met belangstelling kennisgenomen van de geagendeerde stukken. Deze leden hebben daarover de volgende vragen en opmerkingen.

De leden van de CDA-fractie lezen in de geannoteerde agenda dat de Europese staatssteunkaders moeten worden herzien om de implementatie van nieuwe technologische ontwikkelingen, zoals waterstof en Carbon Capture and Storage, te versnellen. Kan de Staatssecretaris aangeven op welke punten de staatssteunkaders zouden moeten worden aangepast?

De meeste huidige EU-staatssteunkaders dateren uit 2014 en moeten geschikt worden gemaakt om de groene en digitale transitie van de economieën van de EU-lidstaten, evenals nieuwe technologische- en marktontwikkelingen, waar nodig te kunnen ondersteunen met staatssteun. De Commissie is van plan om een geactualiseerd EU steunkader te maken waarin publieke autoriteiten de nieuwe EU-prioriteiten op een kosteneffectieve manier met zo min mogelijk verstoring van de concurrentie en handel in de Unie kunnen helpen bereiken. De intentie is om met de herziening van de EU-steunkaders gepaste maatregelen te faciliteren voor een moderne koolstofvrije en circulaire economie met behoud van de integriteit van de interne markt. De herziening van veel van de EU-staatssteunkaders staat in het werkprogramma van de Commissie voor het jaar 2021. Nederland is van mening dat de meeste EU staatssteunkaders actualisering behoeven om de nieuwe EU prioriteiten te ondersteunen.

De leden van de CDA-fractie hebben een aantal vragen over het Recovery en Resilience Facility (RRF) als financiële ondersteuning om groen herstel te bevorderen. Om aanspraak te kunnen maken op middelen uit de RRF dienen lidstaten een nationaal herstel- en veerkrachtplan op te stellen dat aansluit bij de landenspecifieke aanbevelingen uit het Europees semester. Kan de Staatssecretaris aangeven wat dit voor Nederland betekent? Wat voor investeringen, in welke sectoren, aansluiten op de landenspecifieke aanbevelingen 2020–2021 voor Nederland? Kan de Kamer te zijner tijd, mede in het licht van de aangehouden motie van de leden Bruins/ Amhaouch over participeren in eerste aanvraagronde van de Recovery and Resilience Facility (Kamerstuk 35 570 XIII, nr. 48), inzage krijgen in de Nederlandse RRF-indiening die uiterlijk op 30 april 2021 moet worden ingediend? Kan daarbij ook inzage worden gegeven in de indieningen van andere EU-lidstaten? Welke partijen zijn of worden betrokken bij de Nederlandse RRF-indiening(en)? Wordt deze indiening eerst nog voorgelegd aan de Kamer alvorens deze wordt ingediend in Brussel? Hoe wordt geborgd dat indieningen van andere lidstaten, ondanks de verplichting om RRF-projecten Europees aan te besteden, niet leiden tot een ongelijk speelveld binnen de EU? Hoe wordt voorkomen dat investeringen in en door andere lidstaten Nederlandse industrieën en sectoren op achterstand zetten? Wie houdt daar toezicht op? In hoeverre bestaat er een risico dat wanneer Nederland in april 2021 als enige lidstaat geen RRF-indiening doet, terwijl andere lidstaten dit wel doen, Nederland dreigt te gaan achterlopen en dat dit grote gevolgen heeft voor de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven?

Wat betreft de inzet van de *Recovery and Resilience Facility* (RRF) buigt het kabinet zich op dit moment over het proces voor het opstellen en indienen van een Nederlands *Recovery and Resilience Plan* (RRP). Het kabinet zal uw Kamer voor aanvang van het kerstreces hierover informeren middels een Kamerbrief.

Plannen kunnen formeel ingediend worden bij de Commissie tussen

1 januari 2021 en 30 april 2021. Ook daarna (voor 30 april 2022 en 30 april 2023) zijn er mogelijkheden om plannen in te dienen bij de Commissie. Lidstaten blijven aanspraak maken op hun nationale allocatie binnen het RRF als zij hun plannen later dan 30 april 2021 indienen.

Het kabinet acht het van belang dat de herstelplannen van lidstaten in lijn zijn met de landspecifieke aanbevelingen van de Europese Commissie. Deze aanbevelingen neemt het kabinet ook mee bij het opstellen van het nationale herstelplan. De afgelopen jaren heeft Nederland al stappen ondernomen op verschillende aanbevelingen. Voorbeelden hiervan zijn de versobering van de hypotheekrenteaftrek, de invoering van de Wet Arbeidsmarkt in Balans en het vrijmaken van extra middelen voor innovatie, bijvoorbeeld via het Groeifonds. Sinds februari 2020 heeft Nederland nog een aantal aanvullende stappen gezet in lijn met de aanbevelingen. Zo is de zelfstandigenaftrek versoberd en komt er een arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen. Bovendien zijn belangrijke stappen gezet voor het pensioenakkoord. De genoemde hervormingen sluiten aan bij landspecifieke aanbevelingen en bieden daarmee goede aanknopingspunten voor het herstelplan dat Nederland in zal dienen.

Het kabinet zet zich in voor een zo vroeg mogelijke openbaarmaking van de herstelplannen van andere lidstaten en zal deze doorgeleiden aan uw Kamer zodra dat het geval is. Zodra de uitvoeringshandelingen ter goedkeuring van de plannen in de Raad worden besproken, op basis van een Commissievoorstel, zal het kabinet de Kamer een appreciatie toesturen.

Een verstoring van het Europese gelijke speelveld wordt voorkomen door de eis dat alle uitgaven die lidstaten doen met RRF-middelen voldoen aan de Europese staatssteun- en aanbestedingskaders. Overigens kan het Nederlands bedrijfsleven ook profiteren van investeringen in het buitenland. Nederlandse bedrijven kunnen bijvoorbeeld inspelen op de hogere investeringsbehoefte in het buitenland, mogelijk profiteren van kennis-spillovers en middels Europese samenwerking sterker uit de crisis komen.

Gegeven deze waarborgen verwacht ik weinig risico voor de concurrentiepositie van het Nederlands bedrijfsleven. Ook niet als het RRP later dan april 2021 wordt ingediend. Daarbij is het relevant op te merken dat de RRF-middelen niet direct bij de indiening van een plan naar een lidstaat vloeien. Afgezien van de voorfinanciering op basis van goedkeuring van een plan, volgt betaling pas na het behalen van doelen en mijlpalen tijdens de uitvoering van het plan.

De leden van de CDA-fractie lezen dat de Staatssecretaris in de brief Visie op de toekomst van de industrie in Nederland schrijft dat Nederland leidend is in clusters als agrofood, de maritieme sector en de machinebouw en dat die brief vooral is gericht op het lang termijnperspectief voor de brede Nederlandse maakindustrie, van voedingsmiddelen, de hightechindustrie, tot aan de maritieme sector en de defensie-industrie. Ook lezen deze leden het volgende: «Nederland is in verschillende internationale markten nadrukkelijk aanwezig. Van oudsher kent Nederland een sterke voedingsmiddelenindustrie en na de Tweede Wereldoorlog heeft zich een petrochemisch complex van wereldklasse ontwikkeld. Rondom Eindhoven is er een sterk cluster op het gebied van machinebouw en halfgeleiders ontstaan, met wereldspelers als Philips, ASML, VDL, Vanderlande en NXP. Deze drie sectoren zijn in Nederland de grootste deelsectoren binnen de industrie, en Nederland is ten opzichte OESO sterk gespecialiseerd in deze sectoren. Op het snijvlak van de industrie en de agrarische sector zijn marktleiders als Lely en Moba actief. En het verleden als zeevarende natie vertaalt zich nog altijd in een

vooraanstaande positie in de maritieme sector.» Deelt de Staatssecretaris de mening dat als Nederland koploper, leidend en vooraanstaand wil blijven in de in de brief beschreven sectoren het van belang is dat Nederland bij de vergroeningsopgave maximaal gebruik maakt van de kansen die de RRF biedt?

Ik onderschrijf het belang om kansen te benutten die beschikbaar zijn voor de vergroeningsopgave en de in de brief over de Nederlandse maakindustrie beschreven sectoren. Voor de plannen van het kabinet in het kader van het RRF verwijs ik u naar het antwoord op de voorgaande vraag.

De leden van de CDA-fractie lezen dat de Europese Commissie het consumentenpakket kort zal toelichten. Kan de Staatssecretaris aangeven hoe zij tegenover de verschillende onderdelen van dit pakket staat en of deze overeenkomen met haar eigen consumentenagenda?

De nieuwe consumentenagenda is op vrijdag 13 november gepresenteerd door de Europese Commissie. Het Duits voorzitterschap heeft een informele Raad voor Consumentenbeleid gepland op 7 december waar naar verwachting inhoudelijk op de agenda zal worden ingegaan. Via de geannoteerde agenda die voor de Raad wordt opgesteld zal ik uw Kamer informeren over de inhoud van de agenda en de Nederlandse inzet.

Is bekend wat het werkprogramma voor de Raad voor Concurrentievermogen, onderdelen interne markt en industrie, van inkomend voorzitter Portugal gaat inhouden?

Het inkomend Portugees voorzitterschap zal tijdens de RvC het werkprogramma voor de RvC, onderdelen interne markt en industrie, presenteren. Het is nog niet bekend wat in het werkprogramma staat. Ik zal uw Kamer via het verslag van de Raad informeren over het programma.

De leden van de CDA-fractie onderschrijven van harte de oproep in de «call-to-action» Enabling Innovative Growth Enterprises to Grow for the European Future voor het meer beschikbaar maken van financiering voor Europese innovatieve groeibedrijven. Deze leden kijken uit naar het Dutch Future Fund voor Nederlandse innovatieve groeibedrijven en het Deeptech Fonds gericht op kennisintensieve start- en scale-ups. Wanneer moeten deze fondsen startklaar zijn?

Ik verwijs naar het antwoord op de vraag van de VVD-fractie.

De leden van de CDA-fractie lezen dat er een beleidsdebat zal plaatsvinden over de raadsconclusies over ter versterking van de Europese ruimtevaartsector en concurrentiepositie in het licht van onder andere de coronacrisis. Op 10 november 2020 heeft de Staatssecretaris de brief Brede verkenning toegevoegde waarde van ruimtevaarttechnologie met de Kamer gedeeld, ter uitvoering van de motie van het lid Amhaouch c.s. over scenario's om de Nederlandse ruimtevaartambities beter vorm te geven (Kamerstuk 24 446, nr. 67). Twee conclusies uit de brief zijn dat we nog maar aan het begin staan van het benutten van de mogelijkheden die ruimtevaart voor overheden en bedrijven biedt en dat Nederland volgens het Netherlands Space Office (NSO) te weinig investeert om de ambities van het Nederlandse ruimtevaartbeleid helemaal te realiseren. Kan de Staatssecretaris inzichtelijk maken wat de (economische) schade aan de Europese en Nederlandse ruimtevaartindustrie als gevolg van COVID-19 is? Welke kansen zijn er voor de sector om zich uit de crisis te innoveren en via welke wegen kan dit?

Hiervoor verwijs ik u naar het antwoord op de vraag van de VVD-fractie.

De leden van de CDA-fractie lezen in het verslag van de informele videoconferentie Raad voor Concurrentievermogen dat de Europese Commissie door middel van een consultatie in detail zal kijken naar de uitgaven in ieder lidstaat om vast te stellen of staatssteun door lidstaten binnen de kaders van de interne markt heeft plaatsgevonden, en dat eind 2020 af gewogen wordt of de tijdelijke kaderregeling voor staatsteun wel of niet wordt verlengd. Deze leden begrijpen de tijdelijke verruiming van staatssteunregels in het kader van baanbehoud in de coronacrisis, maar wijzen ook op het risico van oneerlijke concurrentie en een ongelijk speelveld tussen lidstaten. Wat is het standpunt van Nederland, wanneer verlenging voor langere termijn aan de orde komt en een meer een permanent karakter krijgt? Gaat Nederland zich daartegen verzetten? Kan de Kamer inzage krijgen in de consultatie van de uitgaven die lidstaten met staatssteun hebben gedaan?

De Europese Commissie heeft de resultaten van de consultatie niet gepubliceerd. Wel heeft de Europese Commissie inmiddels de Tijdelijke kaderregeling inzake staatssteun ter ondersteuning van de economie vanwege de huidige COVID-19 uitbraak verlengd tot 30 juni 2021, met uitzondering van de herkapitalisatiemaatregelen die zijn verlengd tot 30 september 2021. Nederland heeft deze beperkte verlenging van de Tijdelijke kaderregeling, gezien de huidige stand van de crisis, gesteund. Daarbij heeft Nederland gepleit voor het houden van een evaluatie in de eerste helft van 2021 om te kijken of een verdere verlenging noodzakelijk is. Ook enkele Nederlandse steunmaatregelen uit het derde steun- en noodpakket van het kabinet kunnen worden verlengd en aangepast door de verlenging van deze Tijdelijke kaderregeling. Met het oog op eerlijke concurrentie tussen lidstaten is het nodig dat deze verruiming niet onnodig lang voortduurt. Het kabinet zal daarom kritisch zijn op een verlenging voor een (nog) langere termijn, dit zal mede afhankelijk zijn van de voortgang van het herstel van de economieën in de lidstaten.

Wat is de stand van zaken omtrent zowel het Europese als Nederlandse voorstel voor een «level playing-field»-instrument om verstoring gedrag door staatsgesteunde bedrijven uit derde landen op de interne markt te kunnen aanpakken?

Op basis van het voorstel van het kabinet voor een zogenaamd level playing field-instrument heeft de Europese Commissie eerder dit jaar een witboek gepresenteerd over het gelijktrekken van het speelveld op de interne markt in relatie tot overheidssubsidies uit derde landen. De probleemanalyse van de Commissie komt sterk overeen met het Nederlandse voorstel. Net als Nederland stelt de Commissie een uitgebreider en strenger toezicht op de interne markt voor. Bedrijven die actief zijn op de interne markt en die door overheidssteun oneerlijk concurreren met EU-ondernemers, vormen namelijk een toenemend probleem. Zoals ook is aangegeven in de beantwoording van vragen naar aanleiding van de kabinetsappreciatie van het witboek, worden momenteel gesprekken met de Commissie gevoerd over de verdere uitwerking van toekomstige instrumenten op dit terrein (Kamerstuk 22 112, nr. 2941). Ook vindt er momenteel vanuit de Commissie een impact assessment plaats. De verwachting is dat de Commissie in het tweede kwartaal van 2021 met concrete voorstellen zal komen.

De leden van de CDA-fractie waarderen de inzet van de Staatssecretarissen aanzien van de verwijdering uit appstores en richting platforms met een poortwachterspositie. Deze leden zijn verheugd te in de antwoorden op vragen commissie over onder andere de geannoteerde agenda Raad voor Concurrentievermogen 18 september 2020 lezen dat dit op Europees niveau gaat worden geregeld en de Europese Commissie in het vierde

kwartaal van dit jaar met voorstellen komt. Is de Staatssecretaris op de hoogte van wat deze voorstellen gaan inhouden?

De Europese Commissie komt naar verwachting in december met een voorstel voor de «Digital Markets Act». Het gaat hierbij om regelgeving voor grote platforms met een poortwachtersfunctie. Hierbij zullen naar verwachting verplichtingen en verboden worden opgelegd aan deze platforms. Dit om concurrentie op platformmarkten te stimuleren en om gebruikers te beschermen. Het is op dit moment nog niet duidelijk hoe het voorstel van de Commissie er precies uit komt te zien. Ik zal uw Kamer na publicatie via een BNC-fiche op de hoogte brengen van het voorstel.

De leden van de CDA-fractie lezen dat de Staatssecretaris naar aanleiding van een vraag over de uitvoering van de motie van het lid Palland c.s. over erkenning dat intracommunautaire maatregelen uit het EU-mededingings- en staatssteunkader niet of onvoldoende werken voor de maritieme maakindustrie (Kamerstuk 21 501-30, nr. 475) schrijft dat het zij zich inzet voor een verbetering van de positie van de maritieme maakindustrie en voor het beter kunnen ondervangen van de gevolgen van staatssteun uit derde landen. Zo zal de uitwerking van het witboek inzake buitenlandse subsidies mogelijk handvatten bieden om steun uit derde landen tegen te gaan. Deze leden vragen hoe zij het woord «mogelijk» hier moeten interpreteren.

In algemene zin kan ik zeggen dat dit zal afhangen van de precieze uitwerking van de voorgestelde instrumenten en dat het kabinet pleit voor een instrument dat op alle sectoren van toepassing is. Daarnaast heb ik in de beantwoording van Kamervragen over het witboek en vragen bij de begroting van mijn ministerie¹⁰ aangegeven dat ik op dit moment, mede naar aanleiding van een motie van het lid Palland, verken welke opties er zijn om tegemoet te komen aan de specifieke problemen van oneerlijke concurrentie in de maritieme maakindustrie (Kamerstuk 22 112, nr. 2941). Deze verkenning is nadrukkelijk breder dan het witboek omdat de specifieke problemen in de maritieme maakindustrie breder zijn dan de scope van het witboek.

De leden van de CDA-fractie vragen wat het standpunt van Nederland is voor wat betreft de punten 2 en 4 die eurocommissaris Breton heeft geformuleerd ten aanzien van de toerismesector. Overweegt de Staatssecretaris een RRF-indiening ten aanzien van toerisme?

Hiervoor verwijs ik u naar de beantwoording van de vragen van de VVD-fractie.

Deze leden steunen de Staatssecretaris in haar standpunt dat de European Agenda for Tourism 2050 niet mag leiden tot extra maatregelen op Europees niveau, mede gelet op het subsidiariteitsprincipe. Zij onderstrepen het belang van samenwerking met de sector en regionale overheden in de Taskforce Gastvrijheidssector.

Het is de leden van de CDA-fractie bekend dat het EU Directoraat-generaal Concurrentie met een aantal sectoren sectorspecifieke follow up consultaties over het Witboek buitenlandse subsidies op de interne markt wil houden. Is de Staatssecretaris bereid er in Brussel voor te pleiten dat dergelijke sectorspecifieke follow-up consultaties worden gehouden met de (Europese) maritieme maakindustrie en met andere sectoren die voor de Nederlandse economie van groot belang zijn?

¹⁰ Kamerstuk 35 570 XIII, nr. 9.

Zoals ik in de beantwoording van de Kamervragen over het witboek buitenlandse subsidies heb aangegeven, pleit het kabinet voor een generiek instrument dat in principe voor alle sectoren van toepassing is (Kamerstuk 22 112, nr. 2941). Er vindt momenteel een impact assessment plaats, waarin ook onderzoek wordt gedaan naar de grootte en reikwijdte van het probleem. Daarbij is aandacht voor verschillende sectoren. Belangengroepen kunnen input leveren op dit impact assessment. Ook belangengroepen uit de maritieme maakindustrie zouden zich hiervoor kunnen melden. Mij is niet bekend dat de Europese Commissie met specifieke sectoren een follow-up houdt. Wel wordt in de algemene impact assessment onderzoek gedaan naar de grootte en reikwijdte van het probleem, waarbij ook aandacht is voor specifieke sectoren.

De leden van de CDA-fractie lezen dat de Europese Commissie op 6 oktober 2020 een «inception impact assessment» heeft gepubliceerd en momenteel een impact assessment uitvoert om de lastendruk waar mogelijk te kwantificeren. Wanneer is deze afgerond?

Voorts zijn deze leden positief om in het verslag de volgende punten terug te lezen:

- het Nederlandse standpunt voor wat betreft de ontwikkeling van Industrie-Allianties, om ons concurrentievermogen in strategische ecosystemen en waardeketens te waarborgen. In welke mate is de Nederlandse industrie hierbij aangehaakt?;*
- het transparanter en toegankelijker maken van de totstandkoming van Important Projects of Common European interest, met name voor kleine lidstaten en het mkb;*
- het standpunt van Eurocommissaris Vestager dat qua publieke aanbestedingen eerlijke concurrentie belangrijker is dan een zo laag mogelijke prijs;*
- de oproep voor modernisering van de mededingingswetgeving om te voorkomen dat de EU achter de feiten aanloopt en om een weerbare en toekomstbestendige Europese economie te behouden en tegenwicht te kunnen bieden aan de VS en China.*

Zij hopen dat de Staatssecretaris zich voor deze punten blijft inspannen.

De leden van de CDA-fractie zijn ten aanzien van de volgende twee punten uit het verslag Raad voor Concurrentievermogen van 23 oktober 2020 benieuwd naar de Nederlandse positie:

- «Sommige lidstaten stelden een compensatie-instrument voor om eventuele schade, veroorzaakt door het voorgestelde instrument, voor Europese bedrijven te vergoeden.»*
- «Sommige lidstaten noemden expliciet de automobielsector als innovatieve sector die nu steun nodig zou hebben. Deze lidstaten pleitten ook voor het inzetten op behoud van verwerking van kritieke grondstoffen in de EU om eenzijdige afhankelijkheid van derde landen te voorkomen.»*

Kan de Staatssecretaris de positie ten aanzien van deze standpunten toelichten?

Het impact assessment wordt momenteel uitgevoerd en zal tot in 2021 lopen. De Commissie heeft aangegeven in het tweede kwartaal van 2021 met een wetsvoorstel te zullen komen. Het is gebruikelijk dat met de publicatie van het wetsvoorstel ook het impact assessment wordt gepubliceerd. De roep om een compensatie-instrument is in de publieke consultatie niet direct teruggekomen. De inschatting van het kabinet is dat de verwachte schade van de voorgestelde instrumenten beperkt zal zijn, omdat de instrumenten zich primair richten op bedrijven uit derde landen. Bovendien stelt de Commissie voor een EU-belangentoets onderdeel te laten zijn van de geschetste instrumenten, om te voorkomen dat de Europese belangen door dit instrument onverhoopt geschaad worden.

Mijn ministerie monitort de Nederlandse innovatiekracht breed en voert momenteel gesprekken met alle innovatieve sectoren waar deze innovatiekracht onder druk is komen te staan. De automobielsector is er daar één van, net als de luchtvaartsector en de maritieme sector. We onderzoeken momenteel in overleg met de automobielsector welke innovatieprojecten onder druk staan of onder druk komen te staan en op welke manier en in welke vorm deze projecten wel doorgang kunnen vinden.

De Europese Commissie heeft het actieplan kritieke grondstoffen gelanceerd waarin veel aandacht is voor acties zowel binnen als buiten Europa om minder afhankelijk te worden van derde landen. Mijnbouw en circulariteit krijgen ruime aandacht en via de Europese Grondstoffen Alliantie worden gehele waardeketens gemobiliseerd. Waar Europa relatief beperkte mijnbouwactiviteiten rond kritieke grondstoffen heeft, zal via strategische partnerschappen de toevoer van kritieke grondstoffen gediversifieerd moeten worden onder andere via Australië. De vervolgstap van verwerking vindt echter ook grotendeels buiten Europa plaats, met daaraan gekoppeld de industrieën die de verwerkte grondstoffen omzetten in strategische componenten. Aangezien Europa minder afhankelijk wil zijn van het buitenland voor strategische waardeketens, zoals die in de automobielsector, ondersteunt het kabinet de inzet op het behoud van de verwerking van kritieke grondstoffen in de EU. Het kabinet is daarom positief over de inzet in het actieplan op behoud van de mogelijkheid van verwerking van kritieke grondstoffen in de EU, iets waarmee ook de weerbaarheid van sectoren als de automobielsector versterkt kan worden.¹¹

Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie

De leden van de D66-fractie hebben met interesse kennisgenomen van de stukken behorende bij het schriftelijk overleg Raad van Concurrentievermogen van 12 november 2020. Deze leden willen de Staatssecretaris hier nog enkele vragen over stellen.

De leden van de D66-fractie ondersteunen de ambitie voor een groen herstel uit de crisis. De Staatssecretaris noemt in haar brief diverse manieren waarop de industrie hierin gestimuleerd wordt. Deze leden vragen de Staatssecretaris toe te lichten welke effecten zij verwacht van de genoemde beleidsopties en maatregelen. Welke effecten zijn het meest veelbelovend voor de Nederlandse economie? Welke kansen pakt de Staatssecretaris van de Europese fondsen om de Nederlandse industrie te vergroenen? Waar schiet het huidige pakket te kort? Wat heeft de Nederlandse industrie nog meer nodig om groen uit de crisis te komen? Werkt de Staatssecretaris naast de genoemde plannen nog aan aanvullende plannen voor groen herstel?

Het doel van de genoemde beleidsopties is het bewerkstelligen van een groen herstel voor de industrie in lijn met de nationale en Europese klimaatdoelstellingen. De verwachting is dat met een pakket van borgingsinstrumenten, zoals het Europese Emissiehandelsstelsel (ETS), en faciliterende maatregelen, zoals middelen uit het Innovatiefonds ter ondersteuning van de uitrol van schone technologieën, een concurrerende, toekomstbestendige en veerkrachtige Europese industrie gerealiseerd kan worden. Ook voor de Nederlandse economie zijn zowel borgings- als faciliterende maatregelen van belang om op een verstandige manier de benodigde emissies in de industrie te reduceren, waarbij er gewaakt wordt voor risico's op weglek en een ongelijk speelveld. Het ETS is de belangrijke ondersteunende pilaar voor een kosteneffectieve

¹¹ Zie BNC-fiche: Mededeling Kritieke Grondstoffen, Kamerstuk 22 112, nr. 2936.

industriële transitie op Europese schaal. Het *cap and trade* mechanisme van ETS borgt dalende emissies en een gelijk speelveld binnen de ETS-landen, en prikkelt tegelijkertijd investeringen in emissiereductie daar waar die het goedkoopst zijn. Daarom pleit het kabinet voor een aanscherping van het ETS. Naast deze prikkel dragen de faciliterende instrumenten, inclusief naar verwachting de herziening van de staatssteunkaders, bij aan de mogelijkheden van lidstaten en bedrijven voor investeringen in de benodigde infrastructuur, ontwikkeling en innovatie van nieuwe technologieën en aan acceleratie van opschaling van bestaande en nieuwe technieken voor duurzame productie en emissiereductie in Nederland en Europa. Het kabinet ziet kansen om investeringen in de groene industriële transformatie te stimuleren, zoals gepland in het Klimaatakkoord en benoemd in de Kamerbrief «Visie duurzame basisindustrie 2050, de keuze is aan ons»¹², en beoogt daar ook Europese fondsen voor te gebruiken. Nederlandse industrieën kunnen onder andere gebruik maken van middelen uit het Innovatiefonds, *Connecting Europe Facility* (CEF) en het *Just Transition Mechanism* (JTM). Nederland zet zich in om de aanspraak van Nederlandse bedrijven op Europese fondsen te bevorderen en ondersteunt hen via RVO met informatievoorziening en begeleiding bij financieringsaanvragen bij de Commissie. Zo is dit jaar nog een RVO-loket opgericht voor het begeleiden van Nederlandse industrie voor aanvragen van het Innovatiefonds. Actualisering van de EU-staatssteunkaders kan bijdragen om nationale ondersteuning voor o.a. opschalingsprojecten mogelijk te maken in bijvoorbeeld elektrolyseerders voor groene waterstof en elektrificatie. Nederland dringt dan ook aan bij de Commissie dat aanpassing van EU-wet- en regelgeving en bronbeleid noodzakelijk zijn voor het opbouwen van een circulaire economie met technieken als chemische recycling van plastics. Dit betreft derhalve een veelomvattend pakket aan maatregelen, waarbij een adequate en voorspoedige uitrol wenselijk is.

De leden van de D66-fractie ondersteunen natuurlijk de «call-to-action» voor het beschikbaar stellen van financiering voor Europese groeiemotoren. Deze leden vragen de Staatssecretaris om toe te lichten waar deze «call-to-action» uit bestaat. Kan de Staatssecretaris nader toelichten wat ze voor het Nederlands bedrijfsleven verwacht van deze «call-to-action»? Worden er naast het Dutch Future Fund en Deeptech Fonds ook andere initiatieven in Nederland verwacht naar aanleiding van deze «call-to-action»?

Hiervoor verwijs ik u naar de beantwoording van de vragen van de VVD-fractie.

De leden van de D66-fractie onderschrijven het belang dat Europa zo veel mogelijk eensgezinds optreedt in mondiale fora op het gebied van ruimtevaart. Kan de Staatssecretaris meer inzicht geven in hoe de verschillende lidstaten kijken naar het genoemde Verenigde Naties-comité voor het vreedzaam gebruik van de ruimte? Waar zitten de discussiepunten en wat is het standpunt van Nederland in deze punten? Universiteit Leiden beschikt over veel kennis over ruimtewetgeving. Welke rol kan Nederland spelen bij het opzetten van wetgeving voor space control management?

Het VN-Verdrag inzake de beginselen waaraan de activiteiten van Staten zijn onderworpen bij het onderzoek en gebruik van de kosmische ruimte, met inbegrip van de maan en andere hemellichamen (VN-Ruimteverdrag) wordt door alle verdragspartijen gezien als het belangrijkste (juridisch) kader voor het vreedzaam gebruik van de kosmische ruimte. Momenteel

¹² Zie Kamerstuk 29 696, nr. 15.

wordt veel gesproken over het duurzaam gebruik van de ruimte, en over wat nodig is om het vreedzaam gebruik van de ruimte ook voor toekomstige generaties veilig te stellen. Hiertoe zijn onder andere de *Long Term Sustainability Guidelines* ontwikkeld, en wordt gesproken over *Space Traffic Management*. Daarnaast wordt gesproken over de ontwikkeling van een internationaal regime voor de regulering van de exploratie en exploitatie van natuurlijke hulpbronnen in de ruimte. De Nederlandse inzet is gericht op het reguleren van deze onderwerpen met als doel het duurzaam en vreedzaam gebruik van de ruimte veilig te stellen. Dit betekent dat Nederland veelal inzet op het opstellen van een internationaal kader, waar mogelijk juridisch bindend.

Zoals aangegeven in het antwoord op de vragen van de VVD-fractie, wisselen de lidstaten van de EU en de ESA bij de voorbereiding van de interventies in het Verenigde Naties-comité voor het vreedzaam gebruik van de ruimte doorgaans hun standpunten uit, hetgeen overigens niet betekent dat deze lidstaten in alle gevallen inhoudelijk dezelfde inbreng leveren. Zo wijkt de inbreng van Luxemburg over het gebruik van natuurlijke grondstoffen in de ruimte af van de inbreng van die lidstaten (zoals Nederland) die het VN-Maanverdrag hebben ondertekend. Ook specifieke thema's die raken aan het *dual use* – karakter van ruimtevaart-technologie, zorgen soms voor accentverschillen bij de inbreng van EU-lidstaten in dit forum.

Het Rijk doet regelmatig een beroep op de expertise van Universiteit Leiden, die over veel kennis en ervaring beschikt op het terrein van ruimterecht.

De leden van de D66-fractie zien uit naar het verslag van de ESA-EU Ruimteraad over de Europese visie op leidende principes in de ruimtevaart-economie. Deze leden ontvangen graag van de Staatssecretaris meer inzicht over wat deze visie betekent voor de Nederlandse economie, waarbij zij de Staatssecretaris vragen specifiek in te gaan op sectorherstel na COVID-19 en hoe de concurrentiepositie op ruimtevaart versterkt kan worden.

Nederland zal tijdens de ESA-EU Ruimteraad de autonome toegang van Europa tot en het gebruik van de ruimte blijven steunen, maar ook aangeven dat dit alleen betaalbaar kan blijven bij een open (Europese) economie. Zoals ik in mijn recente brief over de brede toegevoegde waarde van ruimtevaart aangeef¹³, is de Nederlandse ruimtevaartsector tussen 2014 en 2018 fors gegroeid, qua werkgelegenheid zelfs met meer dan 20%. Dit was alleen mogelijk omdat Nederlandse ruimtevaartbedrijven concurrerend zijn op de sterk groeiende publieke en private ruimtevaartmarkt. Niet alleen zullen Nederland en Europa zich blijven inzetten voor open markten, maar ook niet-Europese aanbieders toegang blijven bieden tot de Europese markt, waar nodig onder de randvoorwaarde van nationale veiligheid.

Mits wereldmarkten voldoende open blijven, is de verwachting dat de Nederlandse ruimtevaartsector de groei die zij tot nu toe laat zien, zal kunnen blijven volhouden. Daarbij ondersteunt de EU, de ESA en de Nederlandse overheid bedrijven en kennisinstellingen met technologieprogramma's en gebruikersgedreven ruimtevaartprogramma's, zoals het satellietnavigatie-programma Galileo en het aardobservatie-programma Copernicus. Deze programma's demonstreren aan klanten in de hele wereld de uitstekende technologische positie van Europese (en Nederlandse) bedrijven en kennisinstellingen. Op nationaal niveau stimuleert

¹³ 10 november 2020.

het Rijk toepassingen van ruimtevaarttechnologie en satellietdata voor publieke uitdagingen met bijvoorbeeld SBIR's en het Satellietdataportaal.

Voor het sectorherstel na COVID-19 en de versterking van de concurrentiepositie van de ruimtevaartsector verwijs ik u naar het antwoord op de vraag van de VVD-fractie.